



Bijbelse vergeving en verzoening binnen het strafrecht

▼ *In een tijd waarin de roep om zwaardere straffen steeds groter wordt, is het de moeite waard te onderzoeken in hoeverre er (nog) plaats is voor vergeving en verzoening binnen het strafrecht. Hoewel er in beginsel en wettelijk gezien weinig plaats is voor vergeving binnen het door de overheid gereguleerde strafrecht, kan er plaats zijn voor vergevende en verzoenende noties binnen de strafrechtspraktijk.¹*

► Dit artikel behelst allereerst een vrij theoretische uiteenzetting van de idee van vergeving zoals kan worden afgeleid uit de Bijbel. Vervolgens zal ingegaan worden op de (on)mogelijkheden van vergeving en verzoening binnen het hedendaagse strafrecht.²

HORIZONTALA EN VERTICALE VERHOUDINGEN

Oorsprong misdaad en de wet

Voordat wij toekomen aan de idee van vergeving, moet er eerst worden stilgestaan bij wat daaraan voorafgaat, namelijk: de misdaad. De essentie van de Bijbel is dat er een breuk

1 Het strafproces is een rationeel proces, waarbij de ruimte voor een 'emotioneel slachtoffer' moeilijk te rijmen is met het rationeel strafproces, zie R.A. Hoving, 'Het slachtoffer op de reservebank', *Strafblad 2018*, afl. 6, p. 50-51.

2 Ruben Aksay heeft zich in dit artikel met name toegelegd op paragraaf 2 en Dineke Postma op paragraaf 3.



De essentie van de Bijbel is dat er een breuk is ontstaan tussen de mens en God.

is ontstaan tussen de mens en God. De breuk tussen God en de mens gaat terug naar Adam en Eva. Het verhaal van de zondeval zal voor velen niet onbekend zijn. Door één daad van ongehoorzaamheid deed de zonde

haar intrede.³ Sindsdien is de mensheid geneigd tot kwade daden.⁴ Het gevolg zou zijn dat deze zondige natuur wordt doorgegeven van geslacht tot geslacht.⁵ Die kwade daden of neigingen zijn derhalve een gevolg van de breuk tussen God en de mens. De vraag die vaak wordt gesteld, is: hoe (her-)kennens wij deze kwade daden? Daar geven de auteurs van de Heidelbergse Catechismus een ondubbelzinnig antwoord op: uit de wet van God.⁶

Na de zondeval zijn de tien geboden gegeven.⁷ In eerste instantie zijn deze geboden gegeven aan het volk Israël als onderdeel van een verbond.⁸ Dat maakt het bestaansrecht van de wet ten tijde van het Oude Testament – voor de christen – een andere dan thans. De huidige functie van deze geboden is volgens Abraham Kuyper om de samenleving te ordenen.⁹ Wilhelm Geesink noemt de zogenaamde *usus politicus*; de mens moet als burger van de staat in tucht worden gehouden.¹⁰ De wet bevat immers ethische normen

3 Zie Genesis 3:1-24.

4 Zie de Heidelbergse Catechismus Zondag 3, vraag en antwoord 7 en 8.

5 A. Kuyper, *De Gemeene gratie (deel II)*, Kampen: J.H. Kok 1903, p. 220.

6 Heidelbergse Catechismus Zondag 2, vraag en antwoord 3 en 5.

7 Ik gebruik de termen 'wet', 'decaloog' en 'tien geboden'.

8 Exodus 19, 1-5 en Deuteronomium 26, 16-19.

9 A. Kuyper, *De Gemeene gratie (deel II)*, Kampen: J.H. Kok 1903, p. 79.

10 W. Geesink, *Gereformeerde ethiek (deel I)*, Kampen: J.H. Kok 1931, p. 234.

hoe de mens zich al dan niet behoort te gedragen. Ze dragen een juridisch karakter, zijn veelal negatief geformuleerd en de geboden fungeren in die zin dus meer als *verboden*.¹¹ Afgezien van de huidige functie, heeft de decaloog eerstens betrekking op de relatie tussen God en de mens. Vooral de eerste vijf geboden zijn geboden die in beginsel 'verticaal' doorwerken. Bijvoorbeeld het derde gebod, godslastering, is een delict dat men niet jegens een medemens kan plegen.¹² Daarom kennen de eerste vijf geboden slechts *verticale werking*. Dat ligt anders voor het tweede deel van de decaloog. In eerste instantie hebben deze geboden ook verticale werking aangezien ze door God aan de mens zijn gegeven. Evenwel is het kenmerkende van het tweede deel van de decaloog dat ze ziet op de relatie tussen mensen onderling.¹³ Het tweede deel vindt bijgevolg ook meer aansluiting bij onze huidige strafwet, aangezien het om delicten gaat waarbij er (meestal) sprake is van concrete schade aan de zijde van de mens. Gelijk de tien geboden is ook onze huidige strafwet ervoor bedoeld om het gedrag van de mens te beperken of af te grenzen. Bijvoorbeeld met het zesde, achtste en negende gebod kunnen parallellen worden getrokken met respectie-

Gelijk de tien geboden is ook onze huidige strafwet ervoor bedoeld om het gedrag van de mens te beperken of af te grenzen.

11 Id.

12 Exodus 20, 7. Vgl. art. 147 Sr (oud) en vervallen per 1 maart 2014. In België is godslastering evenmin strafbaar.

13 Exodus 20, 13-17.

velijk doodslag, diefstal en meened.¹⁴ In tegenstelling tot de tien geboden, gaat het bij onze strafwet uitsluitend over die relatie tussen mensen onderling; de *horizontale werking*.¹⁵ Dat is logisch. Het overtreden van de strafwet levert altijd een 'horizontaal delict' op. Ook delicten jegens de staat zijn *ipso facto* horizontaal van aard, daar eventuele schade altijd aan de zijde van de mens ontstaat; ongeacht of dit een individu, de samenleving of de regering betreft. Er zijn op de een of andere manier altijd mensen bij betrokken.

Verzoening en menselijke verhoudingen

Die verticale en horizontale verhoudingen zijn niet alleen bij de wet relevant, maar ook wanneer het gaat om vergeving en verzoening. Die verhoudingen krijgen dan een andere dimensie. Wanneer we het hebben over de breuk tussen God en de mens, dan is die verticaal. Die breuk werkt vervolgens door in de samenleving; ook in de relaties tussen mensen onderling. Het plegen van misdaden is daarvan het voorbeeld bij uitstek. Die verticale breuk heeft bijgevolg een horizontale doorwerking.

Ten tijde van het Oude Testament werd bij overtreding van de wet ook een straf voorgeschreven.¹⁶ Die voorgeschreven sancties zijn, gelet op de huidige functie van de decaloog, voor

14 Vgl. Exodus 20, 13 en art. 287 WvSr, Exodus 20, 15 en art. 310 WvSr; Exodus 20, 16 en art. 207 WvSr e.v. Zie ook art. 393, art. 461 en art. 215 Belgisch Strafwetboek.

15 Zie ook voetnoot 9.

16 De nadere uitwerking van de geboden, alsmede de bijbehorende sancties, kan worden gevonden in onder andere de boeken Deuteronomium en Leviticus.

de hedendaagse christen minder relevant.¹⁷ Overtreding van de tien geboden brengt weliswaar nog steeds schuld teweeg, doch ten opzichte van God is daar – voor de gelovige – de ‘verticale vergeving’.¹⁸ Doordat God de mens zijn misdaden wil vergeven, is de weg van verzoening geopend. Met die verzoening kan de breuk tussen God en de mens worden hersteld. Het initiatief tot verzoening komt uitsluitend van bovenaf.¹⁹ Bij het herstellen van de breuk tussen God en de mens, is niet meteen gezegd dat de onderlinge verhoudingen tussen de mensen ook is hersteld. Ervaring leert dat dit niet het geval is; anders zou de noodzaak tot een strafwet, vanuit Bijbels perspectief, overbodig zijn. Overtreding van de strafwet – en indirect ook overtreding van een van de geboden uit het tweede deel van de decaloog – levert nog steeds schuld op. Die ‘horizontale schuld’ resulteert vaak in een straf. Door de straf wordt gepoogd om niet de breuk tussen de mensen te herstellen, maar om de schuld te vergelden. De huidige grondslag voor straf is immers nog steeds *retributie*.²⁰ Het vergelden van schuld lijkt in eerste instantie weinig op het herstellen van een breuk. Verdedigd zou kunnen worden dat het vergelden van schuld de breuk tussen slachtoffer en dader zelfs groter maakt. Het verband tussen herstel van de breuk en vergelding lijkt nog verder weg, wanneer in ogenschouw wordt genomen dat uitsluitend de overheid de strafvervolging kan instellen.

17 De discussie over de plaats en bijbehorende sancties van de tien geboden, laat ik, gelet op de overzichtelijke omvang van dit artikel, rusten. Algemeen wordt aanvaard dat de tien geboden voor de christen thans gelden als moreel kompas.

18 Zie Filippenzen 3, 9; Efesiërs 1, 7 en Heidelbergse Catechismus zondag 11, vraag en antwoord 29.

19 Zie Jesaja 43, 25.

20 Zie over de zogenaamde verenigingstheorieën, De Keijser & Van Stokkum, *Straf en herstel, ethische reflecties over sanctiedoeleinden*, Boom Juridische Uitgevers 2004, p. 55.

▼

Wanneer het conflict wordt overgedragen aan de overheid, wordt er – zij het indirect – vaak kwaad met kwaad vergolden.

Het Openbaar Ministerie is bevoegd om namens de samenleving vervolging in te stellen.²¹ De rechtbank legt, indien daar aanleiding toe is, een straf op. Het recht van de overheid om te vervolgen en te bestraffen, kan in de Bijbel teruggevonden worden in Romeinen 13, 3. Vooral religi-

euze vergeldingsdenkers leiden hieruit af dat de overheid bevoegd is om vergeldend op te treden tegen misdaad. Hiermee is evenwel niet alles gezegd. In diezelfde Romeinenbrief wordt namelijk ook duidelijk dat er een opdracht voor de gelovige ligt, om geen wraak te nemen. Er wordt immers opgeroepen om geen kwaad met kwaad te vergelden.²² Hier ontstaat enige spanning. Oplossing van het conflict tussen mensen wordt tenslotte in zekere mate gemandateerd aan de overheid. Tegelijkertijd ligt er een taak voor de christen om geen kwaad met kwaad te vergelden. Wanneer het conflict wordt overgedragen aan de overheid, wordt er – zij het indirect – vaak kwaad met kwaad vergolden. Wat zou dan een passende reactie op misdaad kunnen zijn? In Kolossenzen 3, 13 worden de gelovigen aangespoord tot vergeving:

Verdragende elkander, en vergevende de een den anderen, zo iemand tegen iemand enige klacht heeft; gelijkewijls als Christus u vergeven heeft, doet ook gij alzo.

De apostel Paulus roept de christenen op om elkaar te vergeven, omdat hij of zij zelf is vergeven. Hier spreekt Paulus

21 Art. 167 WvSv (NL), art. 28quater WvSv (BE) en art. 143 Gerechtelijk Wetboek.

22 Zie Romeinen 12, 17.

over de verticale vergeving. Deze verticale vergeving noopt tot een horizontale verantwoordelijkheid om de ander te vergeven. Doordat God de breuk met de mens heeft hersteld, ontstaat er ruimte voor verzoening tussen de mensen onderling. In de bovenstaande tekst wordt overigens gesproken van 'een klacht'. Dat klinkt alsof het zou gaan om kleinigheden. In Mattheus 6, 14 wordt echter gesproken van het vergeven van de mens zijn *misdaaden* ('*paraptoma*'). De Bijbel geeft verder geen aanduiding over welke delicten het zou gaan. Wat eveneens in het midden blijft, is of vergeving gevolgd door vergelding door de overheid samen kan gaan. Anders gezegd: is er na vergeving ook ruimte om te vergelden? Juist omdat de bevoegdheid tot straffen wordt gemandateerd aan de overheid, is dit problematisch. Vergeving zou namelijk in veel gevallen het alternatief voor vergelding kunnen zijn. Het is echter goed in te beelden dat dit makkelijker gezegd is dan gedaan. C.S. Lewis noemt vergeving dan ook terecht een '*terrible duty*'. Hij beseft terdege dat vergeving een van de onbeminde christelijke deugden is.²³ In theorie klinkt het mooi, totdat er daadwerkelijk iets te vergeven valt.²⁴

C.S. Lewis noemt vergeving een 'terrible duty'. Hij beseft terdege dat vergeving een van de onbeminde christelijke deugden is.

We kunnen toch niet anders concluderen dan dat het hier om een '*duty*' voor het slachtoffer lijkt te gaan. Het initiatief en de beslissende stem om te vergeven ligt derhalve bij het slachtoffer. Maar welke rol blijft er voor de beschuldigde

23 C.S. Lewis, *Mere Christianity*, New York: HarperCollins Publishers 2001, p. 115.

24 Id.



De vergeldingsdrift van de mens wordt in het strafrecht gekanaliseerd, maar soms ook vergroot.

over? De Bijbel noemt welbeschouwd twee voorwaarden aan de zijde van de misdadiger: *berouw* en *bekering*.²⁵ Dit zijn echter geen voorwaarden om te vergeven, maar veeleer om herstel mogelijk te maken en zo tot

verzoening te komen. De weg tot verzoening is Bijbels gezien dus geen eenrichtingsverkeer, maar een brug waaraan door beide partijen wordt gebouwd.

RUIMTE VOOR VERGEVING IN HET STRAFRECHT?

Vervolgingsmonopolie

Daar waar een mens jegens een ander 'te ver' gaat, is het kwestie dat politie en justitie de zaak onderzoeken en oppakken, opdat het recht niet in eigen hand wordt genomen. Het vervolgingsmonopolie van de overheid dient ter voorkoming van eigenrichting. Dat monopolie gaat gepaard met een zelfstandige procedurele route, waarin een slachtoffer beperkt inspraak heeft. Is aangifte gedaan of is een opsporingsonderzoek aangevangen, dan heeft een slachtoffer zich evenzeer te voegen naar de regels die daarin gelden als een verdachte, maar de rechtspositie van beiden is wezenlijk verschillend.

De vergeldingsdrift van de mens wordt in het strafrecht gekanaliseerd²⁶, maar soms ook vergroot. Dat heeft te maken met de procedurele insteek in het proces en de invulling daarvan in de praktijk.

25 Zie Handelingen 3, 19 en 1 Johannes 1, 9.

26 N. Jörg, C. Kelk en A. Klip, *Strafrecht met mate*, Wolters Kluwer 2016 (13^e), p. 1-2 m.b.t. paragraaf 3.1.

Het slachtoffer in de strafzaak

In het strafrecht is er toenemende aandacht voor de positie van het slachtoffer en nabestaanden²⁷.

In België kunnen slachtoffers als burgerlijke partij in de strafzaak meeproceduren. Ook het Nederlandse strafrecht voorziet bij wet inmiddels in een aantal rechten voor het slachtoffer en de prak-

tijk geeft daar gaandeweg een betere invulling aan. Komt het eenmaal tot een strafzaak, dan kunnen slachtoffers vergoeding van de geleden schade vorderen. Daarnaast kunnen slachtoffers in ernstige zaken gebruik maken van het spreekrecht. Het slachtoffer kan zich daarin niet alleen uitlaten over wat de verdachte met het misdrijf teweeg heeft gebracht; maar ook over bijvoorbeeld of er voldoende bewijs is en wat voor straf het slachtoffer in deze zaak geboden vindt.²⁸

De politie houdt vaak contact tussen slachtoffer en verdachte af. Ook als een verdachte spijt wil betuigen wordt dat vaak afgehouden.

Knelpunten in de praktijk

De politie houdt vaak contact tussen slachtoffer en verdachte af. Ook als een verdachte spijt wil betuigen of wil informeren naar hoe het met een slachtoffer gaat, wordt dat vaak afgehouden. Het initiatief ligt immers bij het slachtoffer: het slachtoffer

27 Hierna wordt telkens met slachtoffer ook bedoeld nabestaande(n) van een overleden slachtoffer, omdat nabestaanden grotendeels dezelfde rechten toekomen als een slachtoffer zelf. Daar waar het onderscheid relevant is, wordt dat vermeld. En 'het' slachtoffer bestaat in de praktijk niet, net zo min als van 'de' verdachte kan worden gesproken.

28 Zie over de eventuele uitbreiding van het spreekrecht in Nederland versus de mogelijkheden België bv. het *Advocatenblad* van 8 mei 2013, *'Spreekrecht zadelt slachtoffers op met halfhartige rol'*.



Woede vreet energie; vergeving kan daarin een antwoord bieden.

gaat over de beslissing tot wel of geen contact, niet de verdachte. De politie waakt dan ook voor ongewenste contacten, ook als die door de verdachte goed bedoeld zijn. Dat is belangrijk. Voorkomen

moet worden dat een slachtoffer nog meer ongerief ervaart dan al met het misdrijf is gebeurd.

Wat in de praktijk echter dikwijls gebeurt, is dat een en ander voor een slachtoffer wordt ingevuld. Dan wordt verondersteld dat er blijvend geen behoefte zal zijn aan contact, zeker niet als een slachtoffer dat aanvankelijk heeft aangegeven. Die wens kan bij een slachtoffer veranderen. De rigide, procedurele weg in het strafrecht werkt in de hand dat er, vanuit goede bedoelingen, voor een slachtoffer wordt nagedacht. Een slachtoffer is echter meer gebaat bij begeleiding in de stappen die hij of zij zelf gaandeweg zet. Tekorten bij politie, justitie en rechtspraak dragen bij aan die standaardmatige invulling voor slachtoffers. Aan vergeving of verzoening, of aan een begin van herstelrecht, is het dan lastig toekomen. Ondertussen spelen gevoelens van vergelding en onveiligheid menig slachtoffer fors parten. Het strafrecht biedt daar vaak geen toereikend antwoord en dat kan die gevoelens van onveiligheid en vergelding vergroten.

In de rechtszaal kunnen slachtoffer en verdachte er uiteindelijk, veelal lange tijd nadat de aangifte is gedaan, achter komen dat er twee reële kanten aan het verhaal zitten. Of dat een verdachte eronder gebukt gaat dat hij niet kan weten hoe het met het slachtoffer gaat, of dat hij de tijd zou willen terugdraaien. In de ene zaak is er meer ruimte en deskundigheid om deze aspecten te belichten dan in de andere zaak.



De inzet van mediation

In aanvulling op het strafrecht geldt er de mogelijkheid tot inzet van *mediation*²⁹, zowel voorafgaand aan de strafzaak als tijdens of daarna. Belangrijk is dat de wens tot *mediation* niet puur strategisch is ingegeven, dat het een verdachte niet om strafvermindering te doen is, maar om het vervolg van het leven voor beide partijen. Daarnaast kan *mediation* op gespannen voet staan met het recht van een verdachte om zichzelf niet te belasten.

Of en in hoeverre beide partijen voor *mediation* openstaan en wat de verwachtingen over en weer zijn, wordt eerst grondig getoetst. Daarna wordt gezien wat haalbaar is. Een enkele keer gaat het werkelijk om een vraag van vergeving en is er voor de ander werkelijk ruimte om te kijken of hij die vergeving kan bieden. Woede vreet energie; vergeving kan daarin een antwoord bieden. Het lastige is dat juist vergeving eigenlijk een intrinsiek proces is, individueel van aard; het staat los van wat een pleger van een slachtoffer vraagt. Dat kan spaak lopen in de praktijk: er wordt bijvoorbeeld om vergeving gevraagd op een moment dat een slachtoffer daar nog niet aan toe is. Wat de verdachte wel kan initiëren, is een weg tot het bereiken van herstel, tot verzoening. Tot het zich open stellen voor de effecten die teweeg zijn gebracht, tot het kunnen kijken naar de eigen verantwoordelijkheid in het geheel. Daartoe is echter lang niet iedereen zelf in staat. Ook dan kan de inzet van *mediation* baten, maar dan is vergeving of verzoening te hoog gegrepen. *Mediation* blijft dan beperkt tot het bieden van een andere mate van rust, met het maken van afspraken. Ook het behalen van zo'n aanvaardbare *modus vivendi* kan een goede aanvulling bieden op het oordeel van de strafrechter.

29 In België wordt van herstelbemiddeling in het strafrecht (veel) langer gebruik van gemaakt dan in Nederland.

Conclusie

Duidelijk is geworden dat er, vanuit Bijbels perspectief, sprake is van een breuk. Die breuk wordt vooral zichtbaar door de misdaad. Vanuit datzelfde perspectief zou er na de 'misse daad' ruimte moeten zijn voor vergeving en verzoening. Van menig slachtoffer wordt echter in het strafrecht veel gevergd. De regie ligt vooral in handen van de overheid en een toereikend antwoord op wat een slachtoffer ervaart, volgt lang niet altijd. Daar waar slachtoffer en beschuldigde vanuit een eigen wens tot zielenrust kunnen bouwen aan een 'verzoeningsbrug' onder deskundige begeleiding, in de rechtszaal of daarbuiten, kan dat de soms wrange, verergerende effecten van het strafproces ondervangen. Daar is tijd voor nodig, ruimte voor eigen afweging en begeleiding. Die benadering biedt in de praktijk een relevante aanvulling op vergelding en helpt om een andere vraag te belichten die in het strafrecht altijd meespeelt: hoe kan voorkomen worden dat dit weer gebeurt? ◀

▶ **Ruben Aksay** is docent straf(proces)recht aan de Universiteit Utrecht.

▶ **Dineke Postma** is advocaat in Midden-Nederland. Zij is vanuit verschillende functies ruim 17 jaar werkzaam in het strafrecht. Als advocaat staat zij zowel verdachten als slachtoffers en nabestaanden bij. Daarnaast is zij plaatsvervangend raadsheer bij strafzaken in hoger beroep te Amsterdam.

Beide auteurs zijn actief betrokken bij de Stichting Mens & Strafrecht.

Zij schreven deze bijdrage op persoonlijke titel.